

ŞEHİR HAKKI II

MEKÂN VE SİYASET

Yetkili Yazar | Correspondent Author: Sezgin SEZGİN

Henri Lefebvre (1972), Sel Yayınları, Çev. Metin Yetkin, (2022), 134 sayfa, ISBN: 978-625-737-075-2

Yazar(lar) | Author(s)
Sezgin SEZGİN¹

MAKALE BİLGİSİ	ÖZ
<p>Makale Geliş Tarihi : 03/08/2023 Makale Kabul Tarihi : 25/12/2023</p> <p>Anahtar Kelimeler: Şehir, Politika, Hak</p>	<p>Henri Lefebvre, literatürde Neo-Marksist olarak bilinen 1901-1991 yılları arasında yaşamış Fransız sosyologdur. Lefebvre, mekân ile ilgili tartışmaları Marksist felsefe ve sol siyasetin gündemine getiren ilk düşünürler arasında yer almaktadır. Kent tartışmalarını ekonomi-politik bir düzleme çekmesi ve iktidarın kentsel mekân üzerindeki etkisini tartışmaya açması kentsel çalışmalarda Lefebvre'in eserlerini oldukça önemli hale getirmektedir. Başlıca eserleri; Gündelik Hayatın Eleştirisi (1947), Şehir Hakkı (1968), Kentsel Devrim (1970), Şehir Hakkı II (1972) ve Mekânın Üretimi (1974) olarak ifade edilebilir.</p>
ARTICLE INFORMATION	ABSTRACT
<p>Submission Date : 03/08/2023 Accepted Date : 25/12/2023</p> <p>Keywords: City, Politics, Rights</p>	<p>Henri Lefebvre is a French sociologist who lived between 1901 and 1991, Decently known as a Neo-Marxist in literature. Lefebvre is among the first thinkers to bring discussions about space to the agenda of Marxist philosophy and left politics. The fact that he draws urban discussions to an economic-political plane and opens the discussion of the impact of power on urban space makes Lefebvre's works very important in urban studies. His main works are Criticism of Everyday Life (1947), Right to the City (1968), Urban Revolution (1970), Right to the City II (1972) and The Production of Space (1974) can be expressed as.</p>

Kitabın yazarı Henri Lefebvre, literatürde Neo-Marksist olarak bilinen 1901-1991 yılları arasında yaşamış Fransız sosyologdur. Lefebvre, mekân ile ilgili tartışmaları Marksist felsefe ve sol siyasetin gündemine getiren ilk düşünürler arasında yer almaktadır. Kent araştırmalarının betimsel nitelikten eleştirel niteliğe geçiş sürecinin öncü isimlerindedir. Kent tartışmalarını ekonomi-politik bir düzleme çekmesi ve iktidarın kentsel mekân üzerindeki etkisini tartışmaya açması kentsel çalışmalarda Lefebvre'in eserlerini oldukça önemli hale getirmektedir. Başlıca eserleri; Gündelik Hayatın Eleştirisi (1947), Şehir Hakkı (1968), Kentsel Devrim (1970), Şehir Hakkı II (1972) ve Mekânın Üretimi (1974) olarak ifade edilebilir.

Kitap, özellikle yazarın 1968 Olayları'nın ardından yayımladığı ve bir manifesto niteliği taşıyan Şehir Hakkı kitabının bir devamı niteliğindedir. Lefebvre, Şehir Hakkı kitabının ikinci cildinde öncelikle geçmiş eserlerinin bir değerlendirmesini yaparak

¹ Dr. Öğr.Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kentleşme ve Çevre Sorunları ABD, sezgin_sezgin@hotmail.com, 0000-0002-6625-3997.

‘şehir’ üzerine bir tartışma yürütmektedir. Şehir, gerçek anlamda inşa edilmiş bir eser değil, Marksist anlamda bir ‘üründür’. Ürün olduğu için de üretim aracıdır (s. 13). Lefebvre şehrin bu özelliğinden dolayı diğer üretim araçlarından ayrılamayacağını hem onları etkileyen hem de onlardan etkilenen bir özelliği olduğunu savunur.

Lefebvre; şehrin kullanım değeri temelinde oluşması gerekirken değişim değerinin ön plâna çıktığını, egemen ideolojinin ‘konut edindirmek’ için inşa edildiğini, sermayenin kentsel işlevleri tahakkümü altına aldığını ve sonuç olarak da mekânın siyasallaştığını öne sürer. Tüm bunlara karşı Lefebvre’in önerisi ise ‘şehir hakkı’dır. Şehir hakkını “yurttaş şehirlinin ve onun bütün iletişim, enformasyon ve mübadele ağlarında ve mahfillerinde bulunmak amacıyla meydana getirdiği grupların hakları” olarak tanımlamaktadır. Söz konusu tanımlamanın ardından ‘şehir hakkının’ İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’ne tıpkı kadın hakları, çocuk hakları gibi eklenerek uluslararası bir düzlemde tanınmasını önermiştir (s. 26-113). Şehir hakkı ile ayrıştırma üstüne kurulan tüm yapıların alt üst edilerek parçalanma yerine bir araya gelmenin yeniden tesisini amaçlar.

Lefebvre, şehir hakkı kavramını tanımlayıp gerekçelendirdikten sonra kavramın 1970’li yıllar için ‘ütopyavari’ olduğunu altını çizerek (s. 28). Ancak şehir hakkının görmezden gelinmesi sonucu ortaya çıkacak olan toplumsal maliyet, şehir hakkının hayata geçirilmesi halinde oluşacak maliyetten çok daha yüksek olacaktır. Sermayenin kenti -neredeyse tek başına, bazen siyasal iktidarla birlikte- biçimlendirme arzusu, işçi sınıfını kentsel mekânda parçalayarak örgütlenmesini engellemesi, kapitalist üretim ilişkilerini sürdüreceği yapıların devamını sağlamak amacıyla önlerine çıkan her türlü engeli ortadan kaldırma isteği, mekânda adaletsizliği ve eşitsizliği derinleştireceğinden yeni toplumsal bunalımların da habercisi olacaktır (Lefebvre, 2016).

Kitapta tartışması yürütülen bir diğer konu da zihinsel mekân (algılanan, tasarlanan, temsil edilen) ile toplumsal mekân (inşa edilen, üretilen, yansıtılan) arasındaki ilişkinin yapısıdır (s. 32). Lefebvre, mekânı kasıtlı olarak işlenen siyasal bir alet olarak ele alır. Mekân, sürekli olarak birilerinin elinde ideolojilerini yansıtmaları için kullandığı bir araçtır. Birilerinden kasıt; bazen bireyler olabilir, bazen iktidar olabilir, bazen sermaye olabilir bazense teknokratlar olabilir. Çok çeşitli siyasal aktörlerin bir aracı olan mekân; meşruiyetini ya şiddet kullanarak dayatır ya da rasyonel tutarlılık çerçevesinde kabul ettirir.

Lefebvre, geçmişte kaleme aldığı Gündelik Hayatın Eleştirisi adlı eserinden de hareketle Şehir Hakkı II kitabında üçüncü bir zaman dilimine işaret eder ki o da ‘kayıp zamandır’ (s. 40). Çalışma zamanı ve serbest zaman (boş vakit), her insanın gündelik hayatının kaçınılmaz bir parçasını oluşturur. Kayıp zamanı ise; şehir sakinlerinin giderek daha çok vaktini alan ulaşımın ve sayısı artan resmi işlemlerden kaynaklı bürokratik işlerin yarattığı zaman olarak tanımlar. Lefebvre’e göre kayıp zaman, şehrin tüm sakinleri açısından basitçe bir ‘kayıptan’ ibaret değildir. Georg Simmel’in henüz 1900’lerin başında kaleme aldığı ‘Metropol ve Zihinsel Yaşam’da bahsettiği gibi dakiklik, modern şehirlerde bireylerin sahip olması gereken önemli bir özelliktir. Burjuvazi (sermaye) ve iktidar sahipleri açısından kayıp zaman ile şehrin çeperlerinde yer alan işçi sınıfı açısından kayıp zaman, elbette aynı anlamı taşımamaktadır.

Mekânın tümü, üretim ilişkilerinin yeniden üretildiği alana dönüşmüştür. Artık, şeylerin (metaların) mekânda üretildiği bir süreçten mekânın bizatihi şey olarak üretildiği bir döneme girilmiştir. Hava ve su gibi bir zamanların sınırsız kaynakları,

şehirlerde üretilip satıldıkça nadirleşmiş ve bu ürünlerin kullanım değeri, değişim değerine doğru evrilmiştir. Mekân da ilk başlarda hava ve su kadar sınırsız olmasa da şehirler içerisinde geniş alanları kapsamaktaydı. Ancak mekân; tıpkı hava, su ve diğer şeyler gibi alınıp satıldıkça özellikle şehir merkezlerinde nadirleşmiş ve değişim değeri, kullanım değerini neredeyse yok ederek kapitalist üretim sürecinin bir aracı haline getirmiştir (Lefebvre, 2014).

Lefebvre'ye göre mekân politiktir, hatta politik olduğu apaçık ortadadır. Mekânların ideolojisi denen olgu, her zaman var olmuştur. Mekân, onu nasıl görüyorsak, gördüğümüz kadarıyla toplumsal bir üründür. Ancak her mekânın arka plânından zihinsel bir süreç yatmaktadır. Mekân politik olduğu içindir ki sürekli bir biçimde hem sağcı hem de solcu eleştirilere konu olmaktadır. Sağcı eleştiriler; devlet bürokrasisinin sermaye önünde engel olduğuna yönelik iken solcu eleştiriler; mekânın kullanıcılarının hesaba ya hiç ya da yeteri kadar katılmadığına yönelik olmaktadır. Lefebvre, mekânın bu politik yapısının mevcut haliyle sürdürülemez olduğunu ve 2000 yılı civarında dünya genelinde kentlerde sosyalizmin gerçekleşeceğini öngörmüştür (s. 49-53). Geline süreç, Lefebvre'nin öngörülerini haklı çıkarmamıştır. Sermaye ve iktidar, halen mekânı değiştiren, dönüştüren ve yeniden üreten aktörler olarak üstelik geçmişe kıyasla daha güçlü bir biçimde varlıklarını devam ettirmektedir. Bunun önemli bir çıktısını; kapitalizmin krize girdiği her süreçte mekâna büyük yatırımların yapıyor oluğunda görmek mümkündür.

Sanayileşmeyle birlikte mübadele ve meta dünyası genelleşmiş, kullanım değeri neredeyse yok olmuş hatta niteliksel yönü tamamen ortadan kalkmıştır. Sanayileşmenin mübadeleyi bu şekilde genelleştirmesi, toprağın da metalaşmasına neden olmuş ve gündelik hayat için vazgeçilmez olan mekân, alınıp satılan bir metaya dönüşmüştür (s. 66). Lefebvre'e göre sanayileşme sonrası ortaya çıkan çağı kentsel çağ, ortaya çıkan toplumsal yapıyı ise kentsel toplum olarak ifade etmek mümkündür. Ancak kentsel toplum kavramsallaştırması, herhangi bir şehir ya da tarihi yerleşim yeri için kullanılamayacak kadar yenidir. Henüz tamamlanmamıştır. Kentsel çağ öncesi olarak tanımlanan tarımsal çağ ve endüstriyel çağda şehirler olsa da modern anlamda 'kentsel toplumun' ortaya çıkmadığını söylemek mümkündür.

Lefebvre eserinde gayrimenkulün kapitalizm için uzun zaman pek de önemli olmadığına işaret eder (s. 91). İnşaat geçmişte çelik ve şeker üretimine kıyasla çok daha az öneme sahiptir. İnşaat üretiminin doğası zamanla sanayileşmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere kadar hemen her coğrafyada radikal bir dönüşüme uğramıştır. Bu sürecin kentleşmenin genel yapısı, kentlerin yayılması, teknik alanda görülen ilerlemelerle yakından ilişkisi olsa da asıl olguyu gözden kaçırmamak gerekir. İnşaat sektörü, ortalama kâr oranındaki düşme eğilimine karşı bir mücadele biçimi haline gelmiştir. Spekülasyonların hariç tutulması halinde dahi inşaat sektörü, sermayedarlara ortalamanın oldukça üzerinde bir kâr getirisi sunmaktadır. Metalar üreterek risk alan ve onları küresel piyasada çeşitli zorluklara (resesyon, ambargo, işletme rekabeti gibi) karşı gelerek satmak zorunda olan kapitalistler, inşaat sektörü ile hem çok daha kârlı hem de tüm bunlara katlanmak zorunda olmaksızın bir üretim modelini keşfetmişlerdir.

Lefebvre'e göre mekân edinmiş bir birey, kullanım değeri satın almaya da devam etmiş olur. Söz konusu kullanım değerini herhangi metrekare büyüklük, belirli kat ve niteliğin oldukça ötesinde görmek gerekir. Mekân edinmiş bir birey; kendi hanesini yerlere, yani merkezlere (alışveriş, eğlence, kültür, siyasi) bağlayan bir

mesafenin en büyük alıcılarından olur (s. 98). Herhangi bir mekânı diğerlerinden daha cazip kılan işte bu özelliğidir. Kullanılabilirliği, niteliği, istenilen amacı karşılayıp karşılayamamasından ziyade ‘belirli’ merkezlere olan uzaklığı mekânı daha çekici hale getirmektedir.

Ekonomik büyüme ile toplumsal kalkınma, neredeyse Sanayi Devrimi’nden itibaren birlikte tanımlanmıştır. Nicel büyümenin nitel kalkınmayı elbet sağlayacağına yönelik bir ön kabul oluşturulmuştur. Lefebvre, artık bu tanımlamanın geçerliliğini kaybettiği düşüncesindedir (s. 114). Kentlerin aşırı bir şekilde büyümesi ve yayılması, buna bağlı olarak doğal kaynakların tahakküm altına alınarak yok edilmesi ekonomik büyümeyi adil düzeyde gerçekleştiremediği gibi toplumsal gelişimi de birçok yönden aksatmıştır. Daha derin toplumsal adaletsizlikler, yoksunluklar ve yoksulluklar yaratılarak ekonomik büyümenin belirli kesimlerin büyümesini sağlamanın ötesine geçilememiştir.

Lefebvre’e göre “siyasal iktisat, mekânın siyasal iktisadına dönüşmektedir”. Mekânlar artık kıyaslanabilmesi ve mübadele değerinin artırılabilmesi amacıyla homojenleşecek biçimde işlenip üretilmektedir. İnşaat sektörü, ekonominin bir yan sektörü olmanın ötesine geçerek başat sektör haline gelmekte ve üretimin en temel kolu olmaktadır (s. 115). Özellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde inşaat sektörü ekonominin lokomotifidir. Gelişmiş ülkeler açısından da inşaat sektörünün ekonomideki payı, yadsınacak ölçüde değildir. Öyle ki 2008’de ABD’de meydana gelen konut kredileri kaynaklı kriz (mortgage), inşaat sektörünün gelişmiş ülkelerin ekonomileri içerisindeki önemini göstermesi bakımından önemlidir.

İşçi sınıfının mekânın içerisinde dağıtılıyor oluşu, Lefebvre’in 1970’lerin henüz başında gözlemlediği bir olgudur. İlk kentlerin doğuşunda önemli etkenler arasında sayılan ve Sanayi Devrimi sonrası kentlerde işçi sınıfı tarafından üretilen artı değer, artık eskisi gibi üretildiği yerde gerçekleşmemektedir. Ekonomik ve siyasi güçlerin tercihleri doğrultusunda dünya ölçeğine dağıtılmakta ve paylaştırılmaktadır. Dolayısıyla artı değerün üretimi, gerçekleşmesi ve paylaşımı tüm dünyadaki mekânları ilgilendirmektedir (s. 119). Alman markalı bir otomobilin Alman kentlerinde üretildiği ve artı değerün Alman sanayi kentlerini etkilediği bir yapıdan, aynı Alman otomobilinin neredeyse tüm parçalarının farklı ülkelerde üretildiği ve üretildikleri kentlere artı değer sağladığı yeni bir kentsel gerçekliğe geçilmiştir.

Lefebvre son olarak mekânın müşterek idare edilebilmesi için toprak mülkiyetinin kaldırılmasından başka bir çözüm olmadığını savunur. Ancak bu çözümün nasıl gerçekleştirileceğine dair bir yol haritasını henüz kendisinin de keşfedemediğinin altını çizer. Mülkiyetin devlete ya da yerel yönetimlere devrinin sorun oluşturacağını, halkın tamamının toplumsal mekânı ele geçirerek mülkiyeti yönetmesinin yegâne çözüm olduğunu belirtir (s. 122).

Lefebvre gerek Şehir Hakkı II kitabında gerekse diğer eserlerinde kapitalizmin yeryüzünde yarattığı yıkıcı etkileri ortadan kaldırabilmek için gündelik yaşama ve modern kent insanının davranışlarına odaklanmak gerektiğini söyler. Mekânın derinlemesine analizlerini yaptıktan sonra gündelik yaşamın eleştirilerine yönelir. Modern öncesi insanların davranışlarında işe ayrılan zaman ve mekân kavramlarının olmadığına modern sonrasında ise kentsel topluluklarla birlikte işe ayrılan zamanın ve işe ayrılan mekânın kentleri parçaladığına işaret eder (Lefebvre, 2017). Böylece mekân

dönüştüğü gibi bireylerin de sosyal ilişkilerinden yaşam tarzlarına kadar birçok olgu dönüşüm gösterir.

Lefebvre (2017), mekânın dönüşümünün bireylerin gündelik hayatında çıkardığı ‘boş zaman’ kavramına da dikkat çeker. Toplumun kentleşmesiyle boş zaman kavramı öyle bir hal alır ki bireylerin kendini gerçekleştirme için ayırdığı vakitten ziyade ‘işten uzaklaşmanın bir aracı’ haline dönüşür. Bu durum, bireyin gündelik yaşantısında sanal bir mutluluğa neden olur.

Lefebvre’in Şehir Hakkı II kitabı; şehir hakkının yalnızca yerel kamusal hizmetlerin üretilmesi ve bu hizmetlere şehir sakinlerinin ulaşabilmesi olarak kavramsallaştırılmak istendiği bir çağda, geniş anlamda şehir hakkından nelerin anlaşılması gerektiğinin bir manifestosu olması açısından oldukça önemlidir. Kitapta mekân ve siyaset arasındaki karşılıklı etkileşim neo-marksist bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Değişim değerinin kullanım değeri karşısındaki ‘zaferinin’ mekân üzerinde yarattığı dönüşüm, iktidarın kendisini mekânda kurması (gerçekleştirme), işçi sınıfının mekânda parçalanma süreci ve kapitalizmin mekânı her türlü krizden çıkmak için kullanma stratejisi kitapta başarılı bir biçimde tartışılmıştır. Kısaca belirtilen tüm bu özellikleri neticesinde Şehir Hakkı II kitabı, Metin Yetkin’in yalın ve anlaşılır çevirisi ile şehir çalışmaları kapsamında okunması gereken önemli bir eserdir.

Kaynakça

- Lefebvre, H. (2022), Şehir Hakkı II, Çev. Metin Yetkin, İstanbul: Sel Yayınları.
Lefebvre, H. (2016), Şehir Hakkı, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayınları.
Lefebvre, H. (2017). Gündelik Hayatın Eleştirisi I, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayınları.
Lefebvre, H. (2014). Mekânın Üretimi, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık.